

TA'LIM TIZIMIDA KASB VA YOSHLARNING BOG'LIQLIGI

Usmanova Shoira Baxramovna

*Toshkent viloyati Quyi Chirchiq tumani 5-umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimi va yoshlar o'rtasidagi kasb tanlash jarayonining o'zaro bog'liqligi, kasbiy shakllanishga ta'sir etuvchi psixologik va ijtimoiy omillar hamda zamonaviy kasbga yo'naltirishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maktab, oila va jamiyatning kasb tanlashdagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasb, yoshlar, ta'lim tizimi, kasbga yo'naltirish, kasbiy rivojlanish, motivatsiya, shaxs, mehnat bozori, psixologiya, ijtimoiy muhit.

KIRISH

Ta'lim tizimi jamiyatning intellektual salohiyatini shakllantiruvchi asosiy bo'g'in hisoblanadi. Aynan ta'lim jarayonida yoshlar o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniqlab boradilar hamda kelajak kasbini tanlashga tayyorgarlik ko'radilar. Shu sababli ta'lim tizimi va kasb tanlash jarayoni o'rtasidagi bog'liqlik juda muhim ahamiyatga ega. Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri bo'lib, u shaxsning kelajakdagi hayot sifati, ijtimoiy mavqei va o'zini ro'yobga chiqarish imkoniyatini belgilaydi. Ta'lim tizimi esa yoshlarni ana shu jarayonga tayyorlaydigan asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Yoshlardagi qiziqish shaxsning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, chunki u:

- bilim olishga undaydi;
- kasb tanlash jarayoniga ta'sir qiladi;
- ijodkorlik va faollikni kuchaytiradi;
- mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Qiziqishlar turli bo'lishi mumkin: ilmiy, texnik, sport, badiiy, ijtimoiy va boshqalar. Ular vaqt o'tishi bilan tajriba, ta'lim va muhit ta'sirida o'zgarib va rivojlanib boradi. Yoshlarning qiziqishini to'g'ri yo'naltirish ularning kelajakdagi kasbiy va shaxsiy muvaffaqiyatiga asos bo'ladi. Yoshlarning kasb tanlashida bir qator psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Ular orasida qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, o'ziga ishonch va shaxsiy maqsadlar alohida ahamiyatga ega. O'quvchi o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholay olgan taqdirdagina to'g'ri kasbiy yo'nalishni tanlaydi. Ta'lim tizimi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki yo'naltiruvchi funksiyani ham bajaradi. Maktabda olib boriladigan kasbga yo'naltirish ishlari, psixologik diagnostika, testlar

va suhbatlar orqali o'quvchilarning kasbiy moyilliklari aniqlanadi va ularga mos tavsiyalar beriladi.

O'qituvchilarning roli ham kasb tanlash jarayonida katta ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarning qobiliyatlarini kuzatadi, ularni rag'batlantiradi va ma'lum fanlarga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi. Bu esa kelajakda kasb tanlashga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oila ham yoshlarning kasb tanlashida muhim omillardan biridir. Ota-onalar farzandlarining qiziqishlarini inobatga olgan holda ularga maslahat berishi, biroq majburlamasligi kerak. Mustaqil va ongli qaror qabul qilish imkoniyati yoshlarning to'g'ri kasb tanlashiga yordam beradi.

Bugungi kunda zamonaviy kasblarning paydo bo'lishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, IT sohalari va kreativ industriya kabi yo'nalishlar yoshlar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu sababli ta'lim tizimi ushbu yo'nalishlarga mos bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Kasb va yoshlar o'rtasidagi bog'liqlik jamiyat taraqqiyoti bilan ham uzviy bog'liqdir. Chunki to'g'ri kasb tanlagan yoshlar jamiyat rivojiga katta hissa qo'shadi, noto'g'ri tanlov esa shaxsiy qoniqmaslik va ijtimoiy muammolarga olib kelishi mumkin.

Kasbni to'g'ri tanlash – inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Kasbni to'g'ri tanlash har bir maktab o'quvchisining qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo'lishi uchun uning sog'lig'ini, o'zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim, bular ijtimoiy foydali va unumli mehnatda hammadan ko'ra ko'proq qaror topadi va namoyon bo'ladi.

Odam bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo'lib, mehnat unumdorligini doimo oshirib borsa, tanlagan kasbga zo'r qiziqish bilan qarasa, o'z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari mehnatda takomillashib borsa, o'shandagina u mehnatdan qoniqish hosil qiladi va xursand bo'ladi. Bunday holda har bir shaxs jamiyatga eng ko'p naf keltiradi. Shu jihatdan kasb tanlashning muhim ijtimoiy ahamiyati yuzaga keladi. Kasb-korni erkin tanlash katta ahamiyatga ega. Odam o'z ishini sevib bajarsa, u mamnun bo'ladi, tashabbus ko'rsatadi, charchamasdan mehnat unumini oshiradi.

Maktab o'quvchilarining kasb tanlashi ongli zaruriyat bo'lib, ayni paytda jamiyat manfaatlariga mos kelishi, yoshlarning shaxsiy qiziqishlarini ham qondirishi lozim. Buning uchun yuqori darajada ma'lumotli bo'lish zarur, chunki hozirgi davrda bilimsiz fan-texnika taraqqiyotini tasavvur etib bo'lmaydi. Umummehnat va maxsus malakalarni shakllantirish hamda kasbga qiziqishni rivojlantirish imkoniyatlari kundalik hayotda amalga oshirilmoqda.

Kasbga yo'naltirish – har bir individning o'ziga xos individual xususiyatlari va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, shaxsga o'z kasbiy o'rnini

topishida yordam berishga qaratilgan ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishlari va imkoniyatlari hamda jamiyat ehtiyojlari oʻrtasidagi muvofiqlikni taʼminlashga yoʻnaltirilgan.

Kasbga yoʻnaltirish ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya boʻlib, samaradorlik mezonlari bilan belgilanadi. U ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy-fiziologik va psixologik-pedagogik jihatlarni oʻz ichiga oladi. Bu jarayon inson qobiliyatini rivojlantirish, kasb mahoratini oshirish, mehnat qobiliyatini saqlash hamda bandlik siyosatini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kasbga yoʻnaltirish shaxsning mehnat salohiyatidan samarali foydalanish, ijtimoiy va kasbiy faolligini oshirish hamda ishsizlikning oldini olishda muhim rol oʻynaydi. U insonda kasbiy malakasini oshirish, tashabbuskorlik, intellektual va mehnat mustaqilligini rivojlantiradi.

Yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash tarbiyaning muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, maʼnaviy, aqliy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiya bilan uzviy bogʻliq holda amalga oshiriladi. Kasbga yoʻnaltirish quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish.

Kasbiy axborot — kasblar, ularning mazmuni, mehnat bozori holati va talablar haqida maʼlumot berish tizimi. Kasbiy maslahat — shaxsning qiziqish va imkoniyatlarini oʻrganib, kasb tanlashga yordam berish jarayoni. Kasbiy tanlov va saralash — shaxsning psixofiziologik xususiyatlariga mos kasbni aniqlash tizimi. Kasbiy moslashish — shaxsni kasbiy faoliyat sharoitlariga moslashtirish jarayoni.

Kasbga yoʻnaltirishda professiografiya va kasbiy tashxis muhim ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi. Oʻquvchilar kasblarni tahlil qila olishi, oʻz qiziqish va imkoniyatlarini toʻgʻri baholashi, kasblarning talablarini oʻz xususiyatlari bilan solishtira olishi va shaxsiy kasbiy rejalar tuza olishi zarur. Kasb-hunarga yoʻnaltirish bosqichlari quyidagicha: — maktabgacha yosh: mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish; — 1–4-sinflar: mehnatga hurmat va kasblarga qiziqishni rivojlantirish; — 5–7-sinflar: kasbiy qiziqish va qobiliyatlarni shakllantirish; — 8–9-sinflar: kasbiy oʻzlikni anglash va kasb tanlashga tayyorgarlik.

Kasb-hunarga yoʻnaltirish ishlarini ilmiy-metodik taʼminlash, kadrlarni tayyorlash va tadqiqotlarni muvofiqlashtirish vazifalari Maktabgacha va maktab taʼlimi vazirligining tegishli markazlari tomonidan amalga oshiriladi.

Kasbiy rivojlanish — bu shaxsning tanlagan kasbi yoki mehnat faoliyati davomida bilim, koʻnikma, malaka va tajribasini bosqichma-bosqich oshirib borish jarayonidir. U insonning nafaqat kasbiy mahoratini, balki shaxsiy sifatlarini ham rivojlantirib, mehnat faoliyatida samaradorlikka erishishini taʼminlaydi.

Kasbiy rivojlanish jarayoni odatda quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- yangi bilim va texnologiyalarni oʻzlashtirish;
- amaliy koʻnikmalarni mustahkamlash;

- malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarida ishtirok etish;
- tajriba orttirish va uni amaliyotda qo‘llash;
- kasbiy faoliyatda ijodiy yondashuvni shakllantirish.

Bu jarayon insonning mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishiga, o‘z ishidan qoniqish olishiga va jamiyatda faol o‘rin egallashiga yordam beradi. Kasbiy rivojlanish uzluksiz jarayon bo‘lib, u ta’limdan boshlab butun mehnat faoliyati davomida davom etadi. Agar bolalar erkin fikrlashni o‘rganmasa, ta’lim samarasi past bo‘lishi mumkin. Bilim muhim, ammo mustaqil fikrlash ham katta boylikdir. Bugungi kunda 9-sinfni bitirayotgan o‘quvchilarning kasbiy taqdirini to‘g‘ri yo‘naltirish dolzarb masala hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimi yoshlarning kasb tanlash jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ularning qobiliyat va qiziqishlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oila, maktab va jamiyat hamkorligi esa yoshlarning ongli va to‘g‘ri kasb tanlashini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
3. Karimova V.M. Kasb psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
4. Shoumarov G‘.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
5. Ziyonet